

DET GÆLDSATTE MENNESKE

Gæld og gældsathed i det neoliberale paradigme

Af:

Martine Seedorff Perregaard

Historie

ABSTRACT: Denne artikel analyserer en idealtipe i det neoliberale paradigme, som har præget verdensordenen siden slutningen af 1970'erne: *skyldneren* – det gældsatte menneske. Artiklen beskriver først gæld som historisk fænomen og afdækker de forskellige filosofisk/teoretiske og økonomiske tilgange til gæld og gældsathed. Dernæst undersøger artiklen udviklingen i uddannelsesfinansiering og studiegæld i USA og Storbritannien fra efterkrigstiden og frem til i dag, med fokus på den neoliberale vending i 1970'erne og 1980'erne. Overordnet viser artiklen, at gæld er et ældgammelt kulturelt fænomen, som er blevet et særlig centralt samfundsmæssigt fænomen i finansialiseringens tidsalder. Samtidig forsøger artiklen via den empiriske case om studiegæld at tilbagevise det neoliberale løfte: *"Everyone a shareholder, everyone an owner"* ved at argumentere for, at gæld og gældsathed er hæmmende for social mobilitet og samfundsmæssig lighed.

NØGLEORD: Gæld, neoliberalisme, finanskriser, skyld, lighed.

Indledning

Verden har siden 1980'erne undergået en accelererende globalisering, hvor nationalstater formelt består, men reelt er underordnede den grænseoverskridende markedsøkonomi, stigende international konkurrence og finansialisering. Der er tale om et historisk nybrud, som har medført en række nye dynamikker og aktører, bl.a. i forhold til *gæld*, og aktøren der *har gæld* – *skyldneren*; det gældsatte menneske. Nærværende artikel belyser dette gældsatte menneske.

Gæld kan forstås på mange måder, og fænomenet gæld og det forgældede menneske er blevet diskuteret gennem årtusinder og har givet anledning til folkelig modstand. Penge – og de penge man ikke har, fordi man skylder dem væk – er determinerende for livsvilkår og muligheder, ligesom gældsforhold i samfundet er afgørende for den sociale demografi, (u)lighed og classeskel. Kulturelt sammenkobles gæld ofte med etik, moral og selvdisciplin.

I denne artikel undersøger jeg gældsproblematikken gennem følgende spørgsmål: Hvad kendetegner gæld og det gældsatte menneske, og hvilke positioner er der i den videnskabelige debat om gæld? Hvordan er studiegæld blevet et udbredt fænomen i hhv. USA og Storbritannien, og hvilken folkelig respons og modstand har det mødt?

Artiklen er struktureret i to afsnit, som trækker på en række forskellige kilder. I afsnittet ”Positioner”, hvor jeg behandler de forskellige videnskabelige standpunkter indenfor feltet, anvender jeg filosofiske og teoretiske tekster om emnet, økonomisk-analytiske vinkler på gæld samt empiriske undersøgelser af gæld og gældsathed. Afsnittet peger frem imod min case og den empiriske del af artiklen, hvor jeg undersøger studiegæld i USA og Storbritannien, hvor den har størst betydning, med brug af sekundærlitteratur.

Positioner

Gæld er et af de mest behandlede økonomiske og kulturelle temaer i historien. I dette afsnit udlægger jeg de en række af de mest indflydelsesrige positioner indenfor feltet – fra Karl Marx, Friedrich Nietzsche og Michel Foucault til diverse samtidsforskere. Der er mange, der har beskæftiget sig med gæld, og det kan være svært at opdrive en forsker, der ikke er kritisk overfor fænomenet. Det er samtlige tænkere, der fremhæves i dette afsnit også, men de har alligevel forskellige faglige baggrunde og tilgange.

Afsnittet er inddelt i to underafsnit. Først følger en introduktion til den filosofiske del af emnet. I det efterfølgende underafsnit fokuserer jeg på økonomers tilgang til gæld.

Gæld og økonomi – relationer og moralitet

Én af de mest prominente tænkere, der har forholdt sig til den moralske relation mellem kreditor og skyldner, er den tyske filosof Friedrich Nietzsche (Nietzsche og Henningsen: 1999). I hovedværket *Zur Genealogie der Moral: Eine Streitschrift* (1887) så han på de mange måder, mennesket er socialt skabt. Derfor er hans fokus, når han studerer kreditor/skyldner-relationen og evnen til at afbetale gæld, ikke blot på penge, men på hvordan gælds-fænomenet og især de implicite menneskelige relationer har en social og samfundsmæssig funktion (Lazzarato: 2012). Han anser kreditor/skyldner-relationen for værende yderst intim, og han lægger vægt på, at den er både skabt af og opretholder samfundets moral og værdier – såsom det at love noget (løftet om tilbagebetaling) – og hvordan dette leder det gældsatte individ til at huske sin gældsforpligtelse og i forlængelse heraf at være samvittighedsfuld omkring denne og afdrage på sin gæld (ibid.). Nietzsche fremhæver desuden begreber som 'skyld' og 'pligt' som væsentlige i dette semantiske felt og hævdede, at et samfund kan facilitere, at mennesker holder deres løfter ved at konstruere deres hukommelse og samvittighed (ibid.: 41). Der er således tale om en logik, som individet internaliserer, og ifølge Nietzsche er det i gældsspørgsmålets arena, at man primært kreerer dette "bolværk imod glemslen" (ibid.: 40). Nietzsche anså det økonomiske aspekt i kreditor/skyldner-relationen som uadskilleligt fra "produktionen af subjektet," og dette leder til en sammenkobling imellem økonomi og arbejde i traditionel og konkret forstand – og imellem menneskelig eksistens og moral (ibid.: 11).

Den italienske sociolog og filosof Maurizio Lazzarato har også behandlet gældsspørgsmålet med en tilgang inspireret af Marx og Nietzsche. Ligesom Nietzsche har han et særligt fokus på kreditor/skyldner-relationen, som han mener, er med til at intensivere problemer som udnyttelse og dominans mellem mennesker, og som han desuden relaterer direkte til neoliberalismen og spørgsmålet om økonomisk ulighed (ibid.: 8). Lazzarato bruger klasse modsætninger og begreber som 'kapitalen' til at beskrive gældsproblematikken. Han mener, at der i kreditor/skyldner-relationen ligger en videreførelse af et system, hvor der er en besiddende (og dermed herskende) klasse og en ikke-besiddende klasse (ibid.).

Lazzarato mener, at vi lever i en gældsøkonomi og et kapitalistisk system, som hviler på ryggen af de manges gældsathed, og han sammenligner systemet med den måde, samfundstoppen i det 19.

århundredes industrielle samfund levede af de manges hårde og dårligt betalte arbejde og ringe rettigheder. Lazzarato påpeger, at gældsøkonomien er blevet befæstet i *credit card-kulturen*, som giver borgerne nem adgang til forbrug – et forbrug, der vil fastholde dem i gæld. Ifølge Lazzarato har få ting ændret sig siden Marx' tid og analyser. Mekanismerne og de grundlæggende problemer er de samme, men de har ændret udtryk. Han mener fx, at den nye finanskultur bliver formet af centrale internationale institutioner, f.eks. EU og Den Europæiske Centralbank, hvilket ifølge ham bidrager til at fastholde magten på få hænder og udelukke majoriteten af almindelige arbejdende (og gældsatte) borgere fra indflydelse (ibid.). Dette skaber ifølge Lazzarato det gældsatte menneske, som ifølge ham tilbageviser "neoliberalismens løfte" om "Everyone a shareholder, everyone an owner, everyone an entrepreneur" (ibid.: 9).

Lazzarato skriver sig ind i en tradition, der går tilbage til Nietzsche og senere blev båret frem af den franske filosof Michel Foucault. Foucault forholdt sig i forlængelse af Nietzsche til produktionen af selvet, moraliteten og subjektiviteten (ibid.: 42). Det kommer eksempelvis til udtryk i hans fortolkning af begrebet human kapital. For Foucault var human kapital bl.a. funderet i uddannelse (hvilket jeg vil komme nærmere ind på senere) og et produkt af den neoliberale kultur og rationalitet (Foucault, Bundgård og Bruvik 2015). Foucault talte om mennesket i det neoliberale paradigme som "an entrepreneur of himself." Lazzarato relaterer dette fænomen til gældsøkonomien og kreditor/skyldner-relationen: "In the debt economy, to become human capital or an entrepreneur of the self means assuming the costs as well as the risks of a flexible and financialized economy" (Lazzarato 2012). Med andre ord mener Lazzarato, i forlængelse af Foucault og hans human kapital-begreb, at man skal se gældsøkonomien som et udtryk for det neoliberale kapitalistiske paradigme. I Lazzaratos marxistisk funderede kritik af gældsøkonomien ser han i forlængelse heraf human kapital-forholdet som udtryk for den asymmetriske magtrelation imellem kreditor og skyldner (ibid.).

I en dansk sammenhæng har idéhistoriker og professor ved Aarhus Universitet Mikkel Thorup gjort sig til spydspids indenfor den akademiske diskussion om gæld, det gældsatte menneske og klassesamfundet. Thorup trækker på mange af de samme temaer som Nietzsche og Lazzarato. Hans bog *Du skylder!* (Thorup 2016) belyser, hvordan økonomisk og moralsk gæld i vestlig kultur er dybt forbundne, og han fokuserer på så forskellige områder som litteraturen, teologien, filosofien, politik og historie, der alle er med til at definere, hvad gæld egentlig er. Det kan desuden være med til at belyse, hvorfor vi har en markeds- og gældsøkonomi, og hvilken samfundsmæssig funktion dette tjener (Thorup 2016).

Thorup problematiserer italesættelsen af gæld, både statsgæld og den private husholdningsgæld, som noget, der grundlæggende er relateret til det enkelte menneskes moral og selvdisciplin. Det er f.eks. det, han kalder ”husholdningstermer”, som man bruger til at beskrive makroøkonomien (”man må yde, før man kan nyde” f.eks.), og han stiller sig kritisk overfor slut-2000’ernes krisehåndtering, bl.a. med reference til de store bankpakker med hvilke regeringerne holdt hånden under bankerne. Han mener således, at fokus i diskussion af krisen og gældsbyrden bør flyttes fra de enkelte individer og familier, der havde haft ”forbrugsfest” i 2000’erne, og hen til den globalt organiserede kapital (ibid.). Således har Thorup altså meget til fælles med både Marx, hvis sprog han ligesom Lazzarato gør brug af til at beskrive udnyttelsen og uligheden. Ligesom Lazzarato argumenterer Thorup for, at man kan argumentere for, at nutidens *debt* har erstattet industrialiseringens *labor*. Som eksempel refererer han til *The Nomadic Hive Manifesto*, som blev skrevet i 2010 i London af en protestbevægelse imod studiegæld og generelle velfærdsnedskæringer under finanskrisen. Manifestet trækker på *Det Kommunistiske Manifests* berømte indledende sætning, som bliver omskrevet til ”Et spøgelse hjem søger Europa – et spøgelse bestående af gælds-slaver (...).”

Økonomiens veje

Den nyligt afdøde amerikanske antropolog David Graeber er en af de nyere forskere indenfor gældsforskningen. Han er bl.a. kendt for værket *Debt: The First 5000 Years* (Graeber 2011), der er blevet en central reference i feltet. Bogen ledte til artiklen ”Can Debt Spark Revolution?”, hvor han tematiserer, hvordan *Occupy*-bevægelsen med slogannet ”We are the 99%”, har været med til at genpolitisere klassespørgsmålet i USA (Graeber 2011). Klasse, mente Graeber, er uadskilleligt fra gældsforholdene, og han påpegede, at ”We are the 99%”-slogannet indikerer, hvordan den ene procent (bl.a.) er kreditorer, mens den resterende befolkning er skyldnere (ibid.). Både i bogen og i artiklen ser Graeber på, hvordan mange centrale begivenheder gennem historien har kredset om gæld – bl.a. Den Amerikanske Revolution og skabelsen af demokratiet i det antikke Grækenland (ibid.: 23). Samtidig pointerer han, at gæld er et menneskeligt isolerende fænomen, som det er svært at mobilisere folk omkring, men måske, skriver han, repræsenterer de sociale bevægelser, der er opstået i kølvandet på finanskrisen et lignende historisk brud (ibid.).

Igennem sit forfatterskab trak Graeber på flere økonomer, herunder økonomiprofessor Steve Keen. Keen er erklæret post-keynesianist. *Keynesianist* fordi han ønsker at videreføre John Maynard Keynes’ *General Theory*. *Post-keynesianist* fordi han samtidig mener, at Keynes aldrig selv lykkedes

med det opgør med vanetænkningen indenfor økonomien, som han adresserede behovet for (Keen 2002). Keen driver bloggen *debtdeflation.com*, hvor han, i et populærvidenskabeligt sprog, udlægger sin forskning på gældsområdet. Her lægger han vægt på, hvordan den private gæld, der steg voldsomt i forbindelse med finanskrisen i 2008, er et resultat af en ureguleret finanskapitalisme. Ifølge Keen bliver *finance* først et problem, når dets primære aktivitet er spekulation (ibid.). Dette, hævder Keen, er tilfældet i dag – og var det i forbindelse med krakket i '08. Finanssektorens størrelse er direkte relateret til den private gæld. En for stor finanssektor, skriver han, bliver en paralleløkonomi, der i stedet for at fungere som en service for den faktiske økonomi får sit eget liv (ibid.: 20). Keen påpeger, at de fleste OECD-lande og især USA bør reducere den private gæld kraftigt med henblik på at opnå en mere stabil finansiel sektor (ibid.).

I forhold til Keen har Professor i økonomisk geografi Paul Langley arbejdet mere empirisk med gældsphænomenet. Han har fokus på den angelsaksiske verdens gældsøkonomi, herunder credit card-kulturen. Langleys tilgang til gældsproblematikken er mere sociologisk end Keens, idet han anskuer gæld som resultat af performativitet (Langley 2008). Ligesom Keen peger Langley på den globale finanssektor som direkte relateret til den private gældskrise, men han undersøger, hvordan den nuværende finansielle (krise)situation er muliggjort gennem sproget og performance. Langley inddeler de forskellige aktører i det nuværende økonomiske system i tre grupper:

1. *Revolvers* som mestrer at besidde credit cards – de er dygtige bankkunder og betalere, som navigerer godt indenfor det eksisterende banksystem
2. *Mortgagers* der ligeledes er dygtige til at aflæse systemet og navigere hensigtsmæssigt indenfor det; denne gruppe har forstået af investere i deres bolig, og de ser boligen som et investeringsobjekt
3. *Busted borrowers* – dem som ikke kan navigere indenfor systemet, som ingen midler har sidst på måneden, og som ikke har (kunnet) investere, eksempelvis i fast ejendom og som ikke kan leve på credits (ibid.: 9).

Langleys ærinde er at vise, hvordan man via en kvalitativ analyse af udviklingen indenfor det eksisterende system kan kortlægge, hvordan det fungerer (ibid.: 1).

I forlængelse heraf har Melinda Cooper skrevet en bog om konvergensen mellem neoliberalismen og konservatismen, herunder de såkaldte *family values*, som også adresserer gæld. Familieværdier og en generel konservatisme, viser Cooper, er således blevet brugt til at legitimere den høje

husholdningsgæld i den angelsaksiske verden. Cooper påpeger bl.a., hvordan 1960'erne overordnet var præget af en åbenhed overfor statsligt at understøtte uddannelse, mens at man siden 1980'erne har været orienteret imod privat uddannelsesinvestering i hele den angelsaksiske verden. Her fremhæver Cooper 1980-valget af Ronald Reagan som neoliberalismens og konservatismens realpolitiske sejr (ibid.: 226). Reagan hyldede de traditionelle familieværdier – og familiens ansvar – og sammen med sit britiske modstykke Margaret Thatcher, er han også blevet symbolet på neoliberalismens og konservatismens sejrsgang på uddannelsesområdet, hvor familien og det private initiativ i stigende grad har overtaget fra staten. Dette skifte blev ifølge Cooper legitimeret gennem argumentet, at det er individets og familiens ansvar at sikre sig selv, f.eks. ved at tage private lån til uddannelse. Når det er individets eller familiens ansvar at betale for uddannelse, fremfor at man kan tage lukrative offentlige lån (hvilket før i tiden var kutyme i UK), eller at uddannelse som i Skandinavien er gratis, så er den logiske konsekvens den forgældelse, mange britiske og amerikanske unge og deres familier i dag står i (Cooper 2017).

Opsummerende har jeg i dette afsnit beskæftiget mig med de forskellige positioner indenfor gældsforskningen. Indenfor social- og humanvidenskaben finder vi tænkere som Nietzsche, Lazzarato og Thorup. Nietzsche var blandt de første til at forsøge at begribe kreditor/skyldnerrelationen, hvad gæld er som social institution, og hvilken samfundsfunktion den tjener. Mange har siden trukket på Nietzsche, som sammen med Marx udgør det teoretiske bagtæppe for Lazzarato. Han problematiserer med en marxistisk optik på ulighed og kapitalisme, og han bygger sin tilgang på Nietzsche. Det samme gør Thorup. Lazzarato og Thorup henter også begge redskaber i et mere poststrukturalistisk univers, hvor Foucault udgør den primære inspiration. Således opstår et mix imellem et klassisk marxistisk sprog, hvor klasse modsætninger er det væsentligste, og poststrukturalismen, hvor man kigger på narrativer og semantikker for at begribe verden. Dette kommer også til udtryk hos Langley, hvis analyse er empirisk, men samtidig trækker på begrebet performativitet i sin tilgang. Anderledes aktivistisk er Graeber, der på trods af sin antropologbaggrund går ind i økonomisk diskussion af gæld som ulighedsskabende og nedbrydende for middel- og arbejderklassen. Han trækker på flere økonomer, herunder post-keynesianisten Steve Keen. Endelig har Cooper skrevet et omfattende værk om konvergensen imellem neoliberalisme og konservatisme, som hun eksemplificerer med studiegælds fænomenet – en omfattende problematik i den angelsaksiske verden. Her peger hun på, hvordan idéen om det individuelle ansvar (dybt forankret i

(neo)liberalismen) og familiens betydning i samfundet (dybt forankret i konservatismen) har bidraget til en kraftig reduktion i britisk og amerikansk offentlig investering i uddannelse.

Studiegæld i den angelsaksiske verden – pædagogik og normbærende institution

En af demokraten Bernie Sanders' vigtigste mærkesager i primærvalgkampene i både 2016 og 2020 blev udtrykt gennem sloganet "College for all and cancel all student debt" (<https://berniesanders.com/issues/free-college-cancel-debt/>). Sanders' budskab og den opbakning, det (måske imod forventning) vandt i store dele af det amerikanske samfund, viser, at gældsøkonomien optager mange. I dette afsnit benytter jeg studiegæld som en indgangsvinkel til at forstå gældsøkonomiens udvikling. Først tematiserer jeg problematikken omkring studiegæld i hhv. USA og Storbritannien. I underafsnittet "Fra velfærdsstat til konkurrencestat" redegør jeg for udviklingen i USA og UK, hvor jeg sammenligner de to samfund og systemer. Til slut uddyber jeg i underafsnittet "Folkeligt modsvar" historien om de folkelige bevægelser, der det seneste årti er blomstret frem i opposition til gældsøkonomien. Dette gør jeg med særligt fokus på Occupy-bevægelsen, herunder Occupy Student Debt, som opstod i New York City, men som spredte sig til op imod 1000 byer på verdensplan. Til sidst vil jeg kort argumentere for, at studiegæld skal forstås som en form for pædagogik og en normbærende institution i den angelsaksiske verden.

Fra velfærdsstat til konkurrencestat

Nobelprismodtageren Gary Becker, der var én af Chicago-skolens bærende kræfter, var generel modstander af statslig indblanding i økonomien. Om uddannelse og human kapital skrev han: "What constitutes a successful investment in human capital, either at individual or national level? One has to start with the family" (Cooper 2017). Citatet illustrerer den tidligere nævnte konvergens mellem konservatisme og den neoliberale Chicago-skole, som har vundet hævd i den amerikanske tilgang til uddannelse, herunder finansieringen heraf, siden 1980'erne. Siden årtusindeskiftet er den generelle private gæld nærmest eksploderet, og i 2012 havde amerikanerne 966 milliarder USD i *studiegæld* (ibid.: 261). Den omfattende gæld skyldes primært to ting: For det første er *tuition fees* på universiteterne steget betragteligt. For det andet er mulighederne for at tage fordelagtige lån til

uddannelsesfinansiering, f.eks. hos staten, blevet indskrænket (ibid.). Disse forhold betyder, at mange unge får hjælp til finansieringen af deres uddannelse – deres forældre tager måske et lån i deres bolig – og det betyder, at mange unge efter endt uddannelse er så forgældede, at de ikke har råd til at flytte hjemmefra, hvilket indskrænker jobmulighederne. Ultimativt resulterer dette i, at unge fra dårligere bemidlede baggrunde i højere grad fravælger uddannelse, fordi de simpelthen ikke har råd til en sådan investering i deres fremtid (og humane kapital).

Men sådan har USA ikke altid set ud. I 1960'erne så man en stigning i offentlig investering i uddannelse – ligesom lønningerne generelt steg. Disse to ting gjorde det muligt for unge af begge køn og fra forskellige baggrunde at komme på college og at blive økonomisk frigjorte fra deres forældre langt tidligere i livet end i dag, hvor rekordmange amerikanere under tredive stadig bor hjemme (ibid.: 217). Men hvordan skete det? Ifølge Melinda Cooper var mange neoliberale- og konservative aktører i 1960'erne, heriblandt en ung Ronald Reagan, dybt bekymrede for den venstreorienterede og antiautoritære udvikling på de amerikanske universiteter. Flere neoliberale tænkere, herunder økonomen Milton Friedman fra Chicago Skolen, kobede den stigende adgangsfrihed til højere uddannelse (grundet den offentlige investering heri) med ”studenterbevægelsens militarisme” (ibid.: 218). Løsningen var at hæve prisen for at gå på college. Mere end et årti senere tog Reagan disse tanker med sig ind i præsidentembedet.

I dag er de stipendier, som unge fra såkaldte lavindkomst-husstande kan modtage, blevet langt mindre generøse. I 1970'erne dækkede de ofte både *tuition fees* og leveomkostninger. Både *fees* og leveomkostninger er steget siden dengang, og det er kun blevet sværere at kvalificere sig til stipendier. Derudover er de officielle statslige studielån blevet dyrere, og for mange familier er det derfor billigere at tage lån i deres hus, og der er således opstået et privat lånemarked, hvor unge og deres familier kan have svært ved at navigere og afbetale på deres gæld (ibid.: 219).

Dette var en del af et skred fra velfærdsstaten til konkurrencestaten. Fra slutningen af 1970'erne skete et skred i troen på velfærdsstaten, og det keynesianske efterkrigstidsparadigme lakkede mod enden. Reagans jordskredssejr ved præsidentvalget i 1980 blev begyndelsen på en ny tid. Professor ved City University of New York David Harvey har kaldt epoken fra omkring slut-70'erne og start-80'erne for “the neoliberal turn” (Harvey 2005). Reagan blev valgt i USA, Thatcher i Storbritannien, den langsomme liberalisering af Kina tog fart, og 1980'erne blev begyndelsen på enden for østblokken. Reagan gjorde op med, hvad han betragtede som en uamerikansk tilgang til staten og dens funktion, og meget af både hans og Thatchers eftermæle handler sig om deres monetarisme og

nedskæringerne i de offentlige budgetter, herunder offentlig adgang til uddannelse og uddannelsesfinansiering (Cooper 2017).

I Storbritannien skete der i perioden et brud i uddannelsesfinansieringen. Én af dem, der har påpeget dette, er Robert Andersen, professor emeritus i historie på University of Edinburgh, som har forsket i britisk universitets- og uddannelsespolitisk historie. Før 1980'erne var grundprincippet, at alle unge, der var kvalificerede til at tage en uddannelse, skulle have muligheden. Det medførte naturligt ændringer i universiteternes *fees* og især diverse finansieringsmuligheder for unge fra middel- og arbejderklassehjem, og der kom i det hele taget langt flere universitetsstuderende.

Siden 1980'erne har britiske politikere imidlertid lagt sig i forlængelse af neoliberale tankegange ved at gøre individualisme og konkurrence til kerneværdier på uddannelsesområdet, inspireret af den amerikanske model (<http://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/university-fees-in-historical-perspective>). I 1998 reintroducerede man *fees*, som de studerende reelt selv skal betale, og man fastsatte beløbet 1000 GBP for et år (ibid.). I 2010 var det steget til omkring 9000 GBP for et år, hvilket svarer til knap 74 000 danske kroner. Det har gjort en universitetsuddannelse for en umulighed for de fleste. Dette *full fee-regime*, hvor de studerende grundlæggende selv skal finansiere deres uddannelse, har ligesom i USA medført et stort privat lånemarked.

Folkeligt modsvar

Gældsproblematikken har gennem historien affødt respons i form af folkelige modstandsbevægelser. Som jeg var inde på i det foregående afsnit, har man de senere år været vidne til deciderede gældsstrejker, og både intellektuelle og aktivister ser disse som en erstatning for den tidligere arbejdsstrejke (Thorup 2016). Med gældsstrejkerne bevæger man sig igen ind i et marxistisk univers og i et felt, hvor de tanker, der produceres på universiteterne, fører til aktivisme udenfor dem. Marxismen har en lang tradition for at inspirere til konkret politisk handling, hvilket også gør sig gældende i *The Nomadic Hive Manifesto*, som blev skrevet af en britisk protestbevægelse under finanskrisen, og som refererede direkte til *Det Kommunistiske Manifest* (jf. citatet på foregående side). Dette manifest blev skrevet under, da cirka 200 kunststuderende besatte National Gallery i London i 2010, hvor nye prisstigninger på universiteterne netop var blevet vedtaget af det britiske parlament. Aktionen indgik i en bølge af protester, udført af studerende, og den var affødt af de mange græsrodsbevægelser, der opstod i kølvandet på finanskrisen. Flere deltagere i disse protester er også blevet sat i forbindelse med Occupy Wall Street, der opstod i USA i 2011

(<http://www.artmonthly.co.uk/magazine/site/article/dean-kenning-protest-occupy-transform-february-2011>).

Slagordet *occupy* går igen flere steder, og ordet i sig selv er nærmest blevet synonymt med gæld. Occupy blev dog et paraplybegreb, hvorfra utallige bevægelser udløb i starten af 2010'erne, under den globale finansielle krise, der sendte millioner af mennesker ud i arbejdsløshed; de mistede i hobetal deres opsparinger, og mange familier måtte gå fra hus og hjem. *Occupy Student Debt* var en af disse udløbere med fokus udelukkende på den enorme gæld, som studerende opbygger, og i særdeleshed havde opbygget op imod krisen i 2008. Finanskrisen skabte en historisk global ungdomsarbejdsløshed – i Sydeuropa taler man ligefrem om en tabt generation – og i den angelsaksiske verden har dette medvirket til, at unge mennesker reelt er gældsatte for livet p.g.a. deres studier. Mange er simpelthen ikke i stand til at afbetale. Førnævnte bevægelse omkring Bernie Sanders og andre progressive demokrater er eksempler på, hvordan politikere har adresseret spørgsmålet om studiegæld, og hvordan der er sket et nybrud i amerikansk politik, hvor folkevalgte efterlyser omfattende reformer af det amerikanske uddannelsesfinansieringssystem, hvilket har vundet genklang hos en betragtelig del af befolkningen. David Graeber påpegede også, at den såkaldte klassebevidsthed har fået en større plads hos mange amerikanere på grund af gældsøkonomien, herunder studiegældskrisen, og en generel ulighedskrise, der sætter det amerikanske demokrati under pres (Graeber 2011). Denne genpolitisering af klassespørgsmålet i USA manifesterer sig nu hos folkevalgte politikere, der ikke er bange for at erklære sig socialdemokrater eller endda socialister. Imens Occupy, herunder Occupy Student Debt, har et amerikansk udgangspunkt, opstod der i Storbritannien lignende studenterbevægelser (jf. aktionen på The National Gallery i London), og de har kun taget til i styrke og omfang i forbindelse med udviklingen på uddannelsesfinansieringsområdet i UK, hvor et *full fee*-regime efter amerikansk forbillede nu er modellen.

I dette afsnit har jeg behandlet et af gældsøkonomiens udtryk ved at fokusere på en case: Studiegæld i den angelsaksiske verden. Grundlæggende handler studiegældsproblematikken om, at man fra 1970'erne har bevæget sig i en anden ideologisk retning, end den der udgjorde klangbunden for den vestlige verdens velfærdspolitik i efterkrigstiden; en keynesianisme, som var udgangspunkt for synet på statens størrelse og offentlige investeringer i forskellige såkaldte velfærdsområder. I et historisk perspektiv kan man tale om en ideologisk rejse fra troen på en stærk velfærdsstat til troen på en konkurrencestat. Hvor man i efterkrigstiden nærrede en tro på statens rolle i at sikre sine borgere muligheder, herunder uddannelse, ser man i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne en

drejning imod markedsøkonomien, det private initiativ og konkurrencestaten. Omend der er forskel på USA og Storbritannien, er det moderne britiske uddannelsesfinansieringssystem i høj grad skabt efter amerikansk forbillede.

Melinda Cooper har påpeget, at flere af skridtene væk fra offentlig adgang til uddannelse, i både USA og UK, blev taget af konservative politikere, der tror på, at individer, familier og det private initiativ skal spille en central rolle i udformningen af samfundet på bekostning af staten. Konsekvensen af dette ideologiske udgangspunkt er, at uddannelse er et familieansvar. Gældsforholdene omkring uddannelse er desuden en afledt effekt af en generel finansialisering af økonomien, ligesom krisen i 2008 har været med til at accelerere studiegældsproblematikken og gældsøkonomien i det hele taget. Dette har grundlæggende at gøre med, at man i den globaliserede finansøkonomi ikke har rigide adskillelser, f.eks. imellem banker og finansbanker, hvilke medførte de mange usikre lån, der blev givet op til krakket i 2008.

I forlængelse af dette er der opstået en række folkelige modbevægelser, og man taler om en genpolitisering af klassespørgsmålet i den vestlige verden. Den mest kendte bevægelse er Occupy, som jeg har beskæftiget mig med i dette kapitel, men der er flere afledte effekter og bevægelser, herunder Debt Jubilee. Derudover er flere etablerede politikere begyndt at italesætte gældsøkonomien, herunder studiegældsproblemet, som et væsentligt tema i moderne politik. Hvad jeg uddrager af min undersøgelse af dette felt er, at man kan anskue studiegæld som en form for pædagogik og en normbærende institution i den angelsaksiske verden, som gennem bevidste ideologisk og politisk valg ansporer og fastholder individer i en samfundsmæssig ageren, som ikke er til deres eget bedste.

Konklusion

En af historikerens opgaver er at beskrive *bevægelse og brud gennem tid og rum*. Heri ligger en analytisk og akademisk forpligtelse – for bevægelser kan fortolkes og beskrives på mange måder, ligesom brudfladerne kan identificeres mange steder.

Jeg vælger i lighed med mange andre forskere, der har beskæftiget sig med neoliberalisme, at lægge et snit i slutningen af 1970'erne. Perioden før – fra 1945 og frem til slutningen af '70'erne – kan man kalde det keynesianske paradigme eller et velfærdsparadigme. Siden slutningen af 1970erne har vi med den neoliberale epoke set en accelerering i den globale finanskapitalisme og en

værdimæssig bevægelse imod mere konkurrence og individualisme. Disse værdier afspejler sig bl.a. i pædagogik og uddannelsessystemer – og ikke mindst på uddannelsesfinansieringsområdet.

Denne artikel har centreret sig om gæld og det gældsatte menneske – én aktør blandt flere i den neoliberale verden. Gæld som selvstændigt fænomen er langt ældre end kapitalismen; gæld kan spores tilbage langt tilbage i tid, men denne artikel handler om skyld og skyldnere i neoliberalismens tidsalder. Opsummerende kan man sige, at det gældsatte menneske er kendetegnet af sin relation til dennes kreditor, hvilket indebærer et magtforhold, hvor disciplin, etik og styrke udgør væsentlige komponenter. Gældsøkonomien afspejler en neoliberal kapitalisme, men beror på en tusinde år lang kulturel praksis.

Studiegæld er blevet en selvstændig problematik, som studeres og diskuteres på lige fod med bolig- og forbrugsgæld. Hvorfor? Givetvis fordi fænomenet er voksende som symptom på en neoliberalisme, der ikke holder sit løfte om at alle potentielt kan blive investorer og entreprenører. Gældsøkonomien og studiegældsspørgsmålet igangsætter en række diskussioner om muligheder, lighed og reel frihed i kapitalismens tidsalder, og det er bl.a. her, man kan lægge et snit ved slutningen af 1970'erne, hvor synet på uddannelse som velfærdspost, og hvad der bør være statens ansvarsområde, ændrede sig, ikke mindst i den angelsaksiske verden, hvor gælden har afstedkommet en genpolitisering af klasse-spørgsmålet, fordelingspolitik og ulighed. Dette er siden årtusindeskiftet, og ikke mindst i.f.m. gælds- og finanskrisen i 2008, kommet til udtryk i massive folkelige bevægelser, der ønsker et opgør med denne.

Litteraturliste:

- Chomsky, Noam (2012): *Occupy*, Penguin Books.
- Cooper, Melinda (2017): *Family Values*, Princeton University Press.
- Engels, Friedrich, Marx, Karl, *Det Kommunistiske Manifest*, gengivelse af udgaven fra Forlaget Tiden (1976): *Marxismens klassikere 1*.
- Foucault, Michel, oversættelse: Bundgård, Peer F., red.: Heinskou Bruvik, Marie (2015): *Biopolitikkens Fødsel – Forelæsninger på College de France 1978-1979*, Hans Reitzels Forlag.
- Graeber, David (2011): *Debt: The first 5000 years*, Melville House Publishing.
- Harvey, David (2005): *Freedom's just another word*, Oxford University Press.
- Keen, Steve (2002): *Debunking Economics*, University of Western Sidney.
- Korsgaard, Ove, Kristensen, Jens Erik, Siggaard Jensen, Hans (2017): *Pædagogikkens idéhistorie*, Aarhus Universitetsforlag.

- Langley, Paul (2008): "The Everyday Life of Global Finance: Saving and Borrowing in Anglo-America", Oxford Scholarship Online.
- Lazzarato, Mauricio (2012): *The Making of the indebted man*, MIT Press.
- Nietzsche, Friedrich, oversættelse/red.: Henningsen, Niels (1999): *Moralens Oprindelse: Et stridskrift*, Det Lille Forlag.
- Stjernfelt, Frederik m.fl. (2018): *Kampen om mennesket – forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid*, Hans Reitzels Forlag.
- Thorup, Mikkel (2016): *Du Skylder! Om moralsk & økonomisk gæld*, Forlaget Klim.

Hjemmesider:

<http://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/university-fees-in-historical-perspective> (sidst besøgt 5.4.2021)

https://www.information.dk/udland/2017/11/finanssektoren-traenger-dele-vores-samfund-bevidsthed-skader-baeredygtige-udvikling?lst_tag (sidst besøgt 7.1.2021)

<https://www.usnews.com/news/elections/articles/2020-03-11/young-voters-love-bernie-sanders-but-older-voters-gave-joe-biden-the-win> (sidst besøgt 2.1.2021)

<https://berniesanders.com/issues/free-college-cancel-debt/> (sidst besøgt 2.1.2021)

<http://www.educationengland.org.uk/documents/robbins/robbins1963.html> (sidst besøgt 2.1.2021)

<https://www.gov.uk/government/consultations/higher-education-white-paper-students-at-the-heart-of-the-system> (sidst besøgt 3.1.2021)

<https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7399/> (sidst besøgt 3.1.2021)

<https://criticallegalthinking.com/2010/12/11/the-nomadic-hive-manifesto/> (sidst besøgt 11.1.2021)

<http://www.artmonthly.co.uk/magazine/site/article/dean-kenning-protest-occupy-transform-february-2011>
(sidst besøgt 5.4.2021)

<https://jubileedebt.org.uk/tag/student-debt> (sidst besøgt 10.1.2021)

Film:

- Ferguson, Charles, *Inside Job*, 2010, bl.a. tilgængelig på netflix.com

